
UDK 808.62-087

886.2.081

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno 30.03.1996.

Nina Aleksandrov Pogačnik
Pedagoški fakultet, Maribor

OSTAJU LI KAJKAVIZMI SEMANTOSTILEMI ILI IM JE MOGUĆE PRUŽITI PRILIKU?

SAŽETAK

Tema je zamišljena tek kao prijedlog, otvorena ponuda mogućih promišljanja određenih pitanja koja se, u posve novim okolnostima hrvatske kulture i znanosti, nedvojbeno postavljaju i pred hrvatske jezikoslovce. Temeljno pitanje zapravo glasi je li i u kojoj mjeri moguće mijenjati ponešto u jezičnoj i govornoj praksi, odnosno koliko su prilagodbe i redefinicije moguće bez znatnijih posljedica u cjelini komunikacijskog lanca. To veoma zamršeno pitanje "prizemljeno" je na razinu naoko jednostavne dvojbe: jesu li i ostaju li kajkavci stranci unutar vlastitog jezika, dijalektni rezervat, ili su ipak mogući određeni pomaci.

Ovaj rad pokušava, interdisciplinarno, dotaknuti poneke slojeve toga kompleksnog problema, jednostavno odškrinuti poneka (i dobro poznata) vratašca, pa pogledati ima li, figurativno rečeno, ičega unutra.

Ključne riječi: kajkavski, stilem

Odazvavši se ovim radom u povodu obljetnice Instituta i Odsjeka za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, želim napomenuti kako on nije usko stručan pa ni znanstveno nepristran, nego je ležernija, djelomice i osobna problematizacija određenih pitanja koja se, po naravi stvari, moraju doticati svih koji se s različitim stajališta, posebice u ovim novim povijesnim okolnostima, trude oko hrvatskog jezika i hrvatske književnosti. Kao nelingvist, usmjerena na znanost o književnosti, odmah sam pronašla posrednu, ali razložnu i smislenu vezu s Odsjekom i njegovim početcima. To je stilistika, znanstvena disciplina koja teorijski i metodološki usmjeruje i omogućuje da se poveže proučavanje jezika (govora) i književnosti, kao najzačudnijeg oblika njegove uporabe. Tijekom rada na Fakultetu pokušavala sam stilistiku (književnosti) oslobađati njene lingvističke skučenosti, dvojeći u legitimnost lingvostilističkog pristupa književnosti u smislu cjelovitog metodološkog uporišta, budući da su mu nedostatni prije svega vrijednosni parametri, početne poticaje i spoznaje u cijelom tom sklopu problema za studentskih je dana bilo moguće naći u veoma malo knjiga. Jedna od takvih, inovativnih i pokretačkih za naše prilike, bila je *Zvuk i pokret u jeziku* Petra Guberine.¹ Tiskana ranih pedesetih jedna je od onih knjiga-izvorišta koja je u opće gramatičke stereotipe i visokoškolsku maretičevštinu unosila nove vizure, poticala razumijevanje desosirovske dihotomije langue/parole, pomičući zanimanje prema govoru, izrazu, iskazu, izboru, ostvarenju, značenjskoj razlikovnosti što je jezični iskaz doživljava u govoru, upozoravajući na nove pojmove i znanstvenike koji su mislili desosirovske antipacacije (Ch. Bally, J. Marouzeau, L. Cressot). Bilo je to promicanje zanimanja prema životu jezika, njegovoj natopljenosti afektivnom energijom, funkcionalnoj razgranatosti, pa i prema jeziku književnosti, u uspostavljanju mogućnosti određenih sveza lingvistike i poetike. Ako to i nije bio posvemašnji otklon od gramatikalnog formalizma, bilo je izazovno upozorenje kako izvan paradigmatске urednosti postoje u jeziku i oko njega prostori u kojima se nešto događa samo ponekad, što nije predvidivo, što se ne mora ponavljati, pa su veoma dugo tradicionalisti sve te pojave i događanja najradije proglašavali egzolingvističkim.

Budući da je tema ovog izlaganja vezana za kajkavski tzv. dijalekt, ne zanima me ovdje njegov lingvistički opis, čije se poznavanje u temeljnim crtama podrazumijeva, nego također u suglasju s rečenim; s jedne strane njegov unutar-književni život, mjesto i značenje, a s druge strane, njegova, grubo uzevši, sociolingvistička kontekstualizacija. Normativno stilistički gledano kajkavski leksemi, leksikološkim usustavljanjem označeni kao dijalektizmi, provincijalizmi, sa stanovišta postojećega književnog standarda, kao prihvaćenog formalnog skupa normi, trebali bi se označivati semantostilemima, dok bi se nadrećenični nizovi na razini teksta/diskursa, primjerice Lamentacija Vaļenta Zganca zvanog Vudriga ili monolog Jože Podravca iz Krležinih romana² imali opredjeljivati svojevrsnim tekstostilemima.

Međutim, drugi aspekt kajkavskog jezičnog života, sociolingvistički, s naznačenim književnostilističkim najuže povezan, iznimno je zanimljiv te pruža višestruke mogućnosti slojevite problemske raščlambe. *Zbog životnosti*

1 Petar Guberina, *Zvuk i pokret u jeziku*, Matica hrvatska, Zagreb, 1952.

2 Riječ je o romanima *Narubu pameti* i *Povratak Filipa Latinovicza*.

i autentičnosti, istaknut ću početak dvije male, naoko bezazlene, gotovo anegdote priče. Priča prva odnosi se na najranija sjećanja kada bi nas, rođene kajkavce, znali pratiti u školu i u školi opaskama kako treba uz lijepo vladanje paziti i na govor, odnosno govoriti pravilno i lijepo (nekajkavski). Priča druga pak govori o tome kako je novopridošli gimnazijski profesor, rođeni štokavac, pokušao svoje zagrebačke učcnike uputiti u pravilni književni jezik doživjevši potom žestok prosvjed jednog roditelja, cijenjenoga sveučilišnog profesora, kako je nedopustivo da se djecu prisiljava govoriti nekakav seljački jezik. Oba posve autentična primjera mnogostruko su zanimljiva s obzirom na određeno jezično ponašanje, odnosno na odnos prema njemu. Naime, uza činjeničnost sociolekta oni otkrivaju mnoštvenost psiholoških, kulturoloških, pa i političkih konota. Prvenstveno, govoriti kajkavski u jednoj osobitoj, urbanoj varijanti, zapravo jednim autentičnim govorom (zagrebačke) sredine, nije bilo dakle samo nepravilno, što jest objektivna odrednica sa stanovišta postojećeg književnog standarda, nego i nelijepo, pa i zazorno na stanoviti način. A to je u govornom subjektu u pojedinim situacijama stvaralo nejasnu psihološku dispoziciju unutrašnje nelagode uz dodatni napor jezične samokontrole, odnosno vlastitog jezičnog priključivanja. Trudeći se govoriti standardom, čovjek je imao osjećaj, figurativno rečeno, stalnog preskakanja nekakvih nevidljivih ograda, što je takvu unutrašnju napetost neprestano održavalo i generiralo.

Danas se sociolingvistika služi nemocionalnim stručnim nazivima bilingvizma, odnosno diglosije, ali tek psiholingvistička istraživanja razabiru psihološke oblike i posljedice tih jezičnih pojava, teškoće pa ponekad i prave unutrašnje drame što ih te pojave izazivaju kod govornih subjekata, primjerice kod djece koja participiraju u takvim okolnostima³.

Ne želim, naravno ustvrditi kako kajkavski znači biti bilingvilan, budući da se radi o varijetetu jednog, hrvatskog jezičnog standarda, prije bi to bio primjer diglosije, ne baš čist i definicijski pojmovno precizan. Ali da je nešto od psiholoških posljedica tih pojava nemoguće ne osjetiti, neprijeporna je činjenica.

Govoriti kajkavski, ta odanost jednom tzv. dijalektu, budući da se on govornom ne upotrebljava samo u određenim vrstama govornih događaja, nije imala niti ima zemljopisna obilježja u smislu faktora zavičajnosti, nego je znakovita,

3 Zanimljivo je s aspekta psiholoških i duhovnih dimenzija jezika, pa i povijesnih, nacionalnih, koristiti se knjigom Karla Vosslera *Geist und Kultur in der Sprache*, München, 1960. Istraživanja o psihološkim aspektima višejezičnosti provode se posebice u plurilingvalnoj Švicarskoj, a zanimljiva su i istraživanja i svjedočenja iz južnog Tirola. Usp. primjerice tekst Hansa-Georga Grüninga *Zweisprachigkeit und Sprachmischung in der Zeitgenössischen Literatur Südtirols* u zborniku *Komparatistik als Dialog* (Literatur und interkulturelle Beziehungen in der Alpen-Adria-Region und in der Schweiz/ Priredivači Johann Strutz i Peter V. Zima, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, 1991.). Navodeći pjesničke tekstove i književna svjedočenja, autor pojašnjava kako samo jedan matični materinski jezik nudi stabilnost osobe i odgovornosti izričaja, dok dvojezičnost u stanovitom smislu duhovno i podsvjesno psihološki jest gubitak, osjećaj gubitka doma, donoseći izvjesnu dvojnost identiteta koja opterećuje: - den Ort wechseln - ein Haus nicht haben - zwei Sprachen sprechen - zweisprachig reden (Franz Tumlner), ili: mi hanno riempito la bocca di cotone - e io - cerco parole - ich - suche - Wörter - Sai, ti ricordi la tenera erba - era, - un'altra lingua - Guardavo e non sapevo - la margherita - senza patria - lo stessa bastarda sono - ohne Heimat.

i značenjska te simbolizira jedno stanje što bi ga lingvisti ipak morali malo više osluhnuti.

Ta činjenica na određeni način problematizira hrvatski jezični standard, a i sam proces standardizacije kao temeljnog ponašanja prema jeziku. Privrženost kajkavskom idiomu u sjevernom, odnosno sjeverozapadnome dijelu Hrvatske, kao i čakavskom u južnome tome se standardu, najblaže rečeno, opire na specifičan način. To se opiranje temelji na svijesti da kajkavci (i čakavci) svoj govor nimalo ne osjećaju dijalektima negoli jezikom, stoljećima izgrađivanom, provjerenom u dugoj tradiciji pisane književne riječi, jezicima kojima je bila učinjena određena povijesna nepravda, jer se za polazište standardizacije uzeo dijalekt za koji se činilo kako ujedinjuje najveći dio nacionalnog korpusa; budući da je cijeli proces imao političku pozadinu, on se političkih konotacija nije zapravo oslobodio nikada. Odabrani govor uistinu je obuhvaćao veći broj govornih subjekata, pa je u tome smislu imao potrebitu vitalnost, ali ne i kulturnu i književnu utemeljenost i povijesnost, što su nedvojbeno imala ostala dva jezična varijeteta. Netipično je također da je standard izabran kao uporište unutar povijesnog pokreta koji je imao ideološke i nacionalne odrednice, a ne kao njegova posljedica.

Književnost pisana do tada štokavskim idiomom količinski, ali prvenstveno vrijednosno nije usporediva s čakavskom i kajkavskom književnošću, budući da argument Dubrovnika, zapravo dubrovačke književnosti, zapostavlja činjenicu da je štokavski ipak bio infiltrat u književno jezičnu baštinu temeljenu na čakavsko-ikavskoj osnovici, odnosno supstratu.

Iako su u povijesnim trenucima temeljne i sudbonosne odluke politički kontekst i okolnosti bili posve drukčiji od onog nakon 1918., odnosno 1945., ipak se tijekom cijelog razdoblja, s raznih kulturoloških i političkih nakana i ciljeva, u posljednje dvije Jugoslavije veoma izričito, jasno i grubo uznastojalo potiskivati nestandardizirane varijetete iz hrvatskog jezika, te mu se na taj način sve više oduzimala njegova autonomija u onome smislu kako je određuje sociolingvistika (J. Fishman).⁴

Kako mu se tijekom vremena sve više oduzimala varijetetska komplementarnost, taj jezik počinje gubiti povijesno-književnu poveznicu i punoću, popunjavajući (posebno leksičke) praznine narodnim jezikom vukovskog tipa iz pjesmarica i Rječnika (Jezik babe Smiljane), što su zdušno potpomagali i hrvatski vukovci od Đ. Daničića do T. Maretića. Gubeći tako izravne povijesne sveze sa svojim književnim, kulturnim, urbanim identitetom, on gotovo da počinje zasluživati grubu odrednicu *seljački jezik* iz priče spomenute na početku; dapače hrvatski standard postaje sve više hrvatsko-srpski, gubeći naravnu razdjelnicu, razlikovnost koja ga brani i određuje, svodeći se i sam na varijetete (zapadna jezična varijanta).

Vratimo li se na književnosnu razinu toga veoma složenog i nadasve aktualnog pitanja, ne može se mimoći niti odaziv hrvatskih književnika. M. Krleža je primjerice svoje neslaganje slikovito i plastično izrazio svojevrsnom pjesničkom slikom, kazujući kako su čakavski i kajkavski izbačeni kroz prozor kao trupla, također slikajući u *Baladama* Ljudevita Gaja s izrazitim otklonom, da

⁴ Usp. Joshua A. Fishman, *Sociologija jezika*, Svjetlost, Sarajevo, 1978., posebno 3. dio, str. 35-49.

ne kažem antipatijom.⁵ Pišući svoje balade na kajkavskom, uz pomoć Belostenca, Krleža promovira kajkavštinu u izgrađen višeslojan instrument i medij jednog od najsublimnijih pjesničkih jezika hrvatske književnosti u cjelini. Krležine su Balade dakle i *hommage* kajkavskom i prosvjed u isti mah.

U tom kontekstu ne treba smetnuti s uma činjenicu da se zapravo veoma brzo posto je počela kodifikacija jezika, već u začetku hrvatske moderne, javlja određeni književni (polemički) dijalog s njima, snažna kajkavska književna vertikala od Matoševa *Hrastovačkog noćturna* do Krležinih *Balada*, isto kao i čakavska, započinjući Nazorovim tekstovima *Galiotova pesen* i *Žena zapušćena*.

U svakidašnjim govornim situacijama kajkavski je govor zadržao izrazitu vitalnost, kao što je već naznačeno, i iz psiholoških i veoma naglašeno iz političkih razloga. Kajkavski je jezik/govor (kao i čakavski uostalom), transparentno hrvatski, tu zabune i zamjene i ujednačavanja nije moglo biti, imajući dovoljnu zasebnost i razlikovnost, od fonetsko-fonološke do leksičko-semantičke, da nije mogao biti hrvatsko-srpski, i taj zapravo podsvjesni duhovni pokret otpora i nije bio potcjenjivan. Možda se i kajkavska književnost stoga uglavnom zapostavljala, jer ni na visokoškolskoj ni na šire znanstvenoj razini za nju nije bio iskazivan niti potican osobit interes. Primjerice veliki broj predložaka drama koje su predhodile Titušu Brezovačkome i slijedile ga, čak je i zagubljen ili izgubljen.

Riječju, čini se da je u novonastaloj povijesnoj situaciji, sazrelo vrijeme da se neki od svih ovih problema što su tek naznačeni u ovome radu, počne posve ozbiljno uzimati u obzir. Znanstvenici koji se bave tim pitanjima, posebice lingvisti, morali bi prihvatiti izazov i odlučiti jesu li i u kojoj mjeri moguće određene redefinicije i prilagodbe. Smatram da postoje valjani razlozi opreznog i promišljenog povratka trodijalektskoj osnovici hrvatskog jezika, koje su u većoj ili manjoj mjeri gotovo svi, primjerice leksikografi, bili svjesni, kako Dubrovčani tako i kajkavci (J. Habdelić npr.). I posve je točna tvrdnja da su u kajkavskim tekstovima prisutni elementi drugih dvaju hrvatskih dijalekata i drugo, da u ranijim hrvatskim tekstovima ima elemenata svojstvenih najvećma kajkavskoj književnoj stilizaciji.⁶

Kao prilog tome može poslužiti i poznata sociolingvistička premisa kako ne postoje zapreke koje bi (ako se razlozi koji su u određenome razdoblju jednome varijetetu davali prednost standardu, pokažu nedostatnim) zabrinjavale određene redefinijske pomake. Naime, takvi su razlozi većinom povijesni, dakle razvojni, a nisu objektivno-kategorijalna, nepromjenjiva svojstva jezika. Uostalom, uspostavljanje određene komplementarnosti, interakcijske mreže, ne znači rušenje temelja nego njegovo nadograđivanje i upotpunjavanje elementima koji povijesno postoje i u leksikografskom radu, pa stoga mogu poslužiti i kao argument i kao uporišta. Ako se, naime, razlikovnost hrvatskog jezika spram srodnog srpskog najrelevantnije utemeljuje njime samim, autonomnošću, autentičnošću koja se temelji baš na tim povijesno-jezičkim i kulturološkim odrednicama, na povijesnim jezicima, utoliko više jest i to, uistinu smatram, jedan od mogućih smjerokaza na tome putu.

5 Usp. *Balade Petrice Kerempulha*, Planetarijum u *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (Miroslav Krleža, knjiga I., str. 292).

6 Usp. Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Globus, Zagreb, 1993., str. 64.

I još kao zaključak: jezik i njegova govorna ostvarenja jesu i komunikacija i informacija, i to ne samo u smislu obavijesnog podatka nego kao posredovanja osebujnog oblika i razumijevanja stvarnosti. Ali, oni su također evokacija, povijesnost koja unutar i s pomoću cjelokupnoga jezičnog sustava prizivlje jezična i književna sjećanja, tradiciju i mitologiju, parametre svijesti i podsvijesti, i individualne i nacionalne.

Razmišljajući u tome smjeru, i spomenuti kajkavski pasaži iz Krležinih romana, primjerice govorenje Jože Podravca, ne bi se mogli smatrati stilski obilježenim, metajezičkim, nego iskazima likova koji govore autentičnim jezikom, jednim od autentičnih hrvatskih jezika/govora. Isto tako, niti *Balade* nisu tek primjer dijalektalne poezije i Krležine demonstracije osposobljenosti kajkavskoga i to ne samo za stihove sentimentalno-dekorativne domjaničevske stilizacije. Balade naime iskazuju i potvrđuju kajkavski govor kao medij provjere prvorazrednih estetskih dosega, višeslojno pjesništvo s najširim dijapazonom konotativnosti, s razgranatom mrežom povijesnih, nacionalnih, psiholoških i metafizičnih dimenzija i značenja.

Nina Aleksandrov Pogačnik
Faculty of Pedagogy, Maribor

ARE KAIKAVIAN IDIOMS TO REMAIN SEMANTIC STYLEMES OR WILL THEY BE GIVEN A CHANCE?

SUMMARY

This topic has been conceived as a proposition, as an offer for possible consideration of certain issues which Croatian linguists will doubtlessly be faced with within the framework of new circumstances the Croatian culture and science have found themselves in. The basic question in fact is whether and to what extent it is possible to introduce certain changes into linguistic and speech practice, i. e. which adaptations and redefinitions are possible without producing a considerable impact on the communication chain as a whole. This very intricate problem can be reduced to an apparently simple alternative: do kaikavians remain strangers within their own language, and continue living in a protected dialectal area, or some changes are still possible?

This paper constitutes an interdisciplinary attempt at tackling to facets of this many-faceted problem, at opening slightly (an already well-known door), to see - speaking figuratively - if there is anything behind.

Key words: *kaikavian, styleme*